

ریخت شناسی لالایی‌های زنانه قوم ترکمن با نگاهی ویژه به هودی

رحیمه هیوه چی

دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر دانشگاه آزاد علی آباد کتول

email:rahimeh.hivehchi@yahoo.com

چکیده

این مقاله می‌کوشد به ریخت شناسی تعداد قابل توجهی از لالایی‌های (هودی‌ها) زنانه قوم ترکمن بپردازد. قوم ترکمن یکی از اقوام ایرانی ساکن در ترکمن صحرا استان گلستان می‌باشد. لالایی‌ها (هودی‌ها) برگرفته از ادبیات شفاهی ترکمن‌ها به هنگام گفتگوهای گوناگون مادر با نوزاد در هنگام خواباندن به کار می‌آید که تا حدودی از ساختار و محتوای متفاوتی نسبت به سایر اقوام ایرانی از منظر بوم شناسی، استفاده از عناصر طبیعت، دعاها، آرزوها، بزرگداشت پدر و قهرمانان بومی، قبیله‌ای، مذهبی و سایر عناصر پیرامون برخوردار می‌باشد. قوم ترکمن برای تمام امور زندگی از تولد و ازدواج تا مرگ دارای ادبیات شفاهی قابل تاملی است که لالایی‌ها (هودی‌ها) از منظر انسان شناسی جامع‌تر و رنگارنگ‌تر چیدمان شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که تاکنون با رویکرد انسان شناسی نمادین پژوهش قابل توجهی در زمینه گردآوری، دسته بندی، تحلیل و تفسیر لالایی‌های (هودی‌ها) قوم ترکمن صورت نگرفته است. این مقاله با تکیه بر روش مطالعات میدانی (مشاهده، مصاحبه و مشاهده مشارکتی) و با استفاده از نظریه‌های کارکردگرایی و تفسیرگرایی تنظیم گردیده است.

کلمات کلیدی: قوم ترکمن، لالایی، هودی، زن، ادبیات شفاهی، انسان شناسی، نمادین

۱. مقدمه

ادبیات ترکمن به دو گونه مکتوب و غیرمکتوب می‌باشد که گونه غیرمکتوب آن بسیار غنی و دارای ژانرهای قوی می‌باشد که سینه به سینه و از نسلی به نسل دیگر به صورت شفاهی منتقل شده است و هودی‌ها نیز جزء دسته غیرمکتوب می‌باشد. هودی‌ها توسط زنان ترکمن سروده شده است که همه این‌ها برگرفته از احساسات پاک و عواطف و آرزوهای درونی و عشق به فرزندان و خانواده و عشق به زندگی زنان ترکمن می‌باشد که در قالب هودی در مدح و ستایش و خواباندن فرزند از آن استفاده می‌کنند. در واقع هودی راهی برای پی بردن به زندگی پر رمز و راز ترکمن‌ها است که طی سالیان دراز در ژانرهای مختلف از جمله هودی بیان کرده و از این طریق به فرزند خود انتقال داده و آنها را از گذشته و حال پر درد و رنج یا عشق به زندگی مطلع می‌کنند.

۲. ساختار هودی‌های ترکمن

سادگی زبان و عامه فهم بودن از خصوصیات بارز هودی است که این زبان در طول اعصار توسط زنان ترکمن در نقاط مختلف ترکمن صحرا صیقل خورده و همچنان پر معنا و مفهوم به یادگار مانده است.

« مصراع آغازین هودی‌های ترکمن معمولاً دارای یکی از گونه‌های زیر می‌باشد:

۱ - هودی، هودی، هودی، هو، تکرار سیلاب از هودی از دو هجای "هو + دی" که "هو" به معنای خدا و "دی" به معنای فعل امری بگو است: یعنی خدا بگو.

۲ - آلالی آلالی آلالسی که مخفف "یا الله" است که واژه‌های ی معنی هم دانسته‌اند.

۳ - بالیم بالیم، بال یالی، "بالی" به معنای "عسلین" و "م" به معنای من است. یعنی عسل من « (شادمهر، ۱۳۷۷؛ ۲) گاهی واژه‌هایی در هودی به کار می‌روند که دارای معنی و مفهوم خاصی نیستند و معمولاً جهت آهنگین کردن از آنها استفاده می‌شوند و همه بر گرفته از پیشینه تاریخی و غنی ترکمن است. زنان ترکمن وزن و آهنگ هودی‌های خود را بر اساس جنباندن و حرکت گهواره تنظیم می‌کنند. به گفته آقای قربان صحت بدخشان نویسنده ترکمن صحرا: "نحوه بیان هودی نیز در بین خواهران، مادران و مادرزبانان متفاوت است و هر کدام به نسبت سن خود از هودی‌های گوناگون استفاده می‌کنند و همچنین هودی‌ها از لحاظ مضمون بر اساس دختر و پسر بودن کودک نیز متفاوت است که در فرزند دختر برای سفید بخت شدن و هنرمند شدن و برای فرزند پسر جهت جوانمرد شدن و خانواده‌دار شدن آرزو می‌شود." مثال: هودی‌های مادرزبانان

هودی بالام هودسی کسگیر پالتانگ چودسی

بالام باغئینگ ایگده سی سوغات گلین اوزومه

معنی: بگو هو دل‌بندم. تو مثل تبر تیز و برا هستی. تو همچون درخت سنجدی برای من سوغاتی بیاور.

تفسیر: چوده به معنای دسته تبر، کسگیر پالتانگ چوده سی کنایه از سخاوت و قدرت است. در این بند عشق به کودک نهفته است و او را به باغ سنجد که ترکمن‌ها بسیار دوستش دارند تشبیه شد و اینکه به مادرزبان سوغاتی بفرستد.

مثال: هودی مادر

بالام سنه ســـــویه بین
قیـرمزی گوله بویـابین
قیـرمز گولـــــنگ ایسندن
ایسغاب ایسغاب دویـابین

معنی: فرزندم تو را می ستایم. تو را گلباران می کنم. بوی خوش همچون گل تو را آنقدر ببویم که لذت ببرم و سیراب شوم. تفسیر: اظهار عشق و محبت مادر به فرزند و تشبیه او به زیباترین گل های سرخ ترکمن صحرا و بوئیدن مادرانه است.

مثال: هودی خواهر

هودی هودی هو قوش لار
قوشلار قایادن دوشلر
یارادانا یالوارسام
بار دیله گیم باغشلار

معنی: بگو خداوند پرندگان که از عمق دره ای برخواسته اند اگر از خدا خواهش کنم تمام گناهان مرا می بخشد. تفسیر: این بند با تصویری بسیار زیبا از کوه و کمر ترکمن صحرا که پرندگان در آن لانه می کنند شروع می شود و با نگرانی از زندگی آنها که در سطح دریا مستقر است، گوینده به خدایش پناه می برد که اگر درخواست بخشش کند بخشوده خواهد شد.

به گفته آقای قربان صحت بدخشان نویسنده ترکمن صحرا هودی ها از لحاظ بیانی به دو دسته تقسیم می شوند:

۱ - هودی هایی که کنار گهواره خوانده می شوند و صرفاً برای خواباندن فرزند می باشد.

مثال:

آلای آلای آلایی
الله دیسم من سانگا
آلای بالام یاتیپ دیر
داغلار باریگ باغیپ دیر

معنی: لالایی لالایی لالایی من خدا را صدا می کنم خدایا فرزندم خوابیده است و کوه ها به این سو خیره شده است. تفسیر: فقط ایباتی است که برای خوابانیدن فرزند در کنار گهواره استفاده می شده است.

۲ - هودی هایی که در مدح و ستایش فرزند و فقط جهت سرگرم کردن است نه برای خوابانیدن.

مثال:

ایمان ایچمان ایدیرم
شاهییر قویمان سویه دریم
قیـرمزی دولار گیـداردیم
آلااسین کعبه می

معنی: نخوردم و نوشیدم تا تو بخوری فرزندم. از هر شاعری خواستم برایت شعر بسراید و برایت عبا های سرخ پوشاندم. خدا تو را حفظ کند کعبه من.

تفسیر: علاقه مادر به فرزندش است که مادر حاضر است خود گرسنه بماند ولی فرزندش در رفاه کامل باشد.

۲- ۱ تقسیم بندی های هودی

هودی ها بخاطر فراوانی مضامین و معانی از ابعاد گسترده ای برخوردار هستند که هر کدام در زمینه مدح و تمجید آرزوها و دعاها می باشند که مهمترین آنها به شرح زیر می باشند.

- ۱) آرزوهای درونی مادر برای فرزند
- ۲) دعای مادر برای فرزند
- ۳) عشق مادر به فرزند
- ۴) تعالیم تربیتی مادر به فرزند
- ۵) تعالیم اسلامی و دینی مادر به فرزند

به دلیل اینکه هودی در گذشته‌ی بسیار دور و بر اساس زندگی روزمره آنان و علاقه مادران، مادر بزرگان و خواهران به فرزندان و نوه‌های خود و تشبیه آنها به رویاهای دست نیافته شان که در طبیعت و موجودات و اجسام اطراف خویش می‌دیدند، گفته شده است. بنابراین امکان معنی دقیق آن به دلیل از بین رفتن معنی و مفهوم وجود ندارد و در این مقاله کوشش شده است که بر اساس طبقه بندی انجام شده تعداد محدودی از هودی‌ها را انتخاب و معنی متناسب نوشته و تفسیری از آنها نیز داشته باشیم.

۱- آرزوهای درونی مادر
در این بخش از هودی‌ها، مادر آرزوها و رویاهایی را که در سر داشته و به آنها دست نیافته است را برای فرزندش آرزو می‌کند و بهترین‌ها را برای کودک دلبندهش می‌خواهد.

آلالی بالام الله یسار
یاغیپ دیر داغلا ره قار
داغنینگ قاری اریسین
منینگ بالام یوریسن

معنی: لالایی فرزندم خدا یارت باشد، بر فراز کوه برف باریده است خدا کند وقتی برف‌های کوه آب شد فرزندم به راه رفتن کند.

معنی: تصویر بسیار زیبا از برف و کوه است به دلیل سردی هوا در آن زمان‌ها و دیر آب شدن برف‌ها، بزرگ شدن و راه رفتن فرزند خود را با آب شدن برف‌ها همگام می‌کند و بی‌صبرانه در انتظار به کمال رسیدن دلبندهش هستند.

توی توتغون ایل یغانسین
آتانگ سانگا قوانسین
غریب انه نگ داشینگدان
یدی یولاب آیلانسین

معنی: عروسی بگیر تا ایل و تبار جمع شوند و پدرت به تو افتخار کند. مادرت هفت بار پروانه‌وار دورت بچرخد.
تفسیر: مادر که آرزوی طواف کعبه را دارد، آرزوی دیدن جشن عروسی فرزند خود را نیز دارد و خود را برای عروسی آماده می‌کند. هفت بار چرخیدن کنایه از طواف کعبه است.

۲- دعای مادر در حق فرزند:

در این بخش مادر در حق فرزند جهت بهتر زیستن و عاقبت به خیری او دعا می‌کند و از خداوند متعال می‌خواهد که او را از هر بلای بد حفظ کند.

مثال:

آلای بالام آربولسیون
تاوسیپ اویدن چیقنگدا
هر الینگده ناربولسون
دوشمان گوزی کوربولسون

معنی: لالایی فرزندم، الهی هرگز خسته نشوی، در هر دستت انار باشد، هرگاه جست و خیز کنان از خانه خارج شدی چشم دشمنان کور شود.

تفسیر: در مورد فرزند ذکور سروده شده است و از خداوند متعال خواهان غیور بودنش است تا بتواند خانواده را در برابر دشمنان محافظت کند.

مثال:

آی قیزییم آلما قیزییم هیچ وقت آلمه قیزم
سن سینگ انه نگ باگولی هیچ وقت سولما قیزم

معنی: ای دختر زیبایم، دختر مانند سیبم، هرگز نمیر دخترم، تو گل سر سبد مادرت هستی هرگز پژمرده نشو دخترم. تفسیر: در مورد فرزند مونث سروده شده و عشق مادرانه و آرزوی عمری جاودانه را از ایزد منان خواهان است و فرزندش را به زیباترین گل‌ها تشبیه می‌کند که همیشه شاداب باشد و هیچ‌گاه پژمرده نشود.

۳ - عشق مادر به فرزند:

در این بخش مادر عشق و احساسات و عواطف درونی و بی‌پایان خود را نسبت به فرزندش بیان کرده و او را مدح و ستایش می‌کند.

مثال:

بالام سنی یاتیردیم قیزییل گوله باتیردیم
اوقی دان قانسین دیپ باش اوجینگدا اوتوردم

معنی: فرزندم تو را خواباندم و در میان گل گذاشتم و تا وقتی که از خواب بیدار شوی کنارت می‌نشینم فرزندم. تفسیر: کنار گهواره و با صدای دلنشین مادر و حرکات موزون گهواره او را می‌خواباند و برایش مهم است که دلبندش خوابی عمیق و راحت داشته باشد و برای سلامتی او حاضر است از شب تا صبح کنار فرزندش بی‌خوابی بکشد.

مثال:

آلای آلای آتاین سن سیز ناهیلی یاتاین
سن گول بولوپ آچیلسانگ من سایانگدا یاتاین

معنی: لالایی فرزندم، من بدون تو چگونه بخوابم، وقتی فرزندم مانند شکوفه باز می‌شود من در سایه‌اش می‌خوابم. تفسیر: عشق به کودک خود به اوج می‌رسد و وابستگی عاطفی بسیار بالا است که دیگر حاضر نیست بدون او زندگی کند. سراینده آرزو دارد کودک زودتر بزرگ شود تا بتواند او را سایه بالا سر خود بداند.

۴ - تعالیم تربیتی مادر به فرزند:

در این بخش مادر جهت میهن پرستی و خدمت به جامعه فرزند ذکور خود را پند و اندرز می‌دهد و از او می‌خواهد که همواره شجاعانه از خانواده و میهن و وطن و دین خود دفاع کند و از فرزند دختر خواستار یادگیری هنر خانه‌داری و خانواده دوستی است که بدین صورت بتواند به اقتصاد خانواده کمک کند و پشت و پناه همسرش باشد.

مثال:

انه نگ پندین آل بالام ایردن توروپ گل بالام
گل واطانی قورایلی باش آتاری آل بالام

معنی: نصیحت مادر را بپذیر فرزندم هر روز سحرگاهان بیدار شو تفنگ را بگیر فرزندم تا میهن را بسازیم.

تفسیر: در این بند، پند مادر بزرگ شروع شده است و مسئله عشق به وطن و اینکه در هر شرایطی انسان باید از سرزمین مادریش در برابر دشمنان محافظت کند مطرح شده است.

مثال:

آلای آلای آل هالی
آلای آلای آل هالی
هالی سی نینگ کناری
اونا بارماقینینگ هوناری

معنی: لالایی، فرزندم هر ماه یک قالی می‌بافد، نقش‌های روی قالی نشان دهنده هنر دست‌های فرزندم است. تفسیر: این بند برای فرزند دختر سرایده شده و آرزوی هنرمند شدن فرزند و زحمتکش شدن و در اقتصاد خانواده نقش داشتن او را یادآوری می‌کند.

۵ - آموزش تعلیم دینی به فرزند:

در این بخش مادر فرزند خود را با احکام و تعلیم دینی آشنا می‌کند و از او همواره خواهان شکرگزاری به درگاه باری تعالی بخاطر نعمت‌های روز افزون است.

هویریلا یا هویریلا
شوکور الحمدالله
مکه نی آباددن
ابراهیم خلیل الله

معنی: او خداست. شکر الحمدالله. آن کسی که مکه را آباد نموده ابراهیم خلیل الله است. تفسیر: این ابیات با آموزه‌های دینی هم خوانی دارد و ضمن شکرگزاری به درگاه ایزد منان به فرزند یادآور می‌شود که خانه خدا (قبله مسلمین) را حضرت ابراهیم خلیل الله بنا کرده است.

سالانچاغینگی ساللایین
دأدنگ مکه یوللایین
دأدنگ مکه دن گلسه
آق مانات لار یوق بولسا
آق مانات لار پایلایین
آق هونجی لر پایلایین

معنی: گهواره‌ات را تکان می‌دهم و پدرت را رهسپار مکه می‌کنم، به هنگام آمدن پدر از مکه سکه بین مهمانان پخش می‌کنم، اگر سکه نداشته باشم منجوق سفید (تسیبج) در بین آنها پخش می‌کنم.

تفسیر: این هودی جزء آن دسته از هودی‌ها است که شش مصراع دارد و با هدف آموزه‌های دینی سروده شده و مادر آرزو دارد که پدر کودک به مکه برود تا او به هنگام بازگشت پدر از سفر مکه به عنوان تبرک هدایایی در بین مهمانان حاضر توزیع کند. در زمان‌های دور رفتن به سفر مکه بسیار دشوار بوده است و به همین دلیل مادر در بین سروده‌های خود سفر مکه را برای همسر و فرزندانش آرزو دارد.

۳. نتیجه گیری

با توجه به مطالب اشاره شده در مورد انواع قالب‌های هودی به این نتیجه می‌رسیم که هودی سرود آرام بخشی است که از درون مادر تراوش می‌شود و نغمه دلنشینی است که فرزند را در درون گهواره به دنیای سکوت و آرامش سوق می‌دهد که در طول تاریخ حیات ترکمن‌ها هر کودکی با شنیدن نوای دلنشین هودی شیون را فراموش کرده و به خواب و آرامش فرو

می‌رود. هودی‌ها که در اعصار گذشته توسط زنان ترکمن خوانده شده، علاوه بر زیبایی متون و صورت خاص بیان آن، به آرزوها و دعا‌های درونی و عشق به زندگی و تعالیم دینی و وطن پرستی او پی می‌بریم که همواره بهترین‌ها را برای فرزندش خواسته است. هودی‌ها وزن خاصی دارند که این وزن و ضرب آهنگ با حرکت گهواره همراه است. هنگامی که کودک شیون آغاز می‌کند در ابتدا مادر با صدای بلند شروع به خواندن می‌کند و رفته رفته که از ناله‌های کودک کاسته می‌شود مادر نیز صدای خود را قدری پایین می‌آورد تا جایی که پس از خفتن کودک به یک زمزمه‌ی زیر لب تبدیل می‌شود.

Archive of SID

مراجع

بدخشان، قربان صحت (۱۳۷۹) سیری در ادبیات شفاهی ترکمن. تهران: انتشارات مروری.
شادمهر، امان قلیچ (۱۳۷۷) نغمه‌های زنان ترکمن. گرگان: انتشارات حاجی طلایی.
قاضی، مراددوردی (۱۳۸۲) تورکمن فولکلوری. گرگان: انتشارات افست فراغی.
مصطفائی، نظرمحمد (۱۳۷۹) مقدمه‌ای بر موسیقی ترکمن. تهران: انتشارات سروش.
مصاحبه‌ای

آخوندنژاد، قربانتاج. متولد ۱۳۳۶، گلستان، گنبدکاووس
بدخشان، قربان صحت، متولد ۱۳۲۹، نویسنده ادبیات شفاهی ترکمن، گلستان، گنبدکاووس
قرنجیک، اسفندیار، متولد ۱۳۵۲، گلستان، گنبدکاووس

Archive of SID